

TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MEHANIZMI VA USULLARI

Boltaboyev Azizbek Xasanboy o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.

E-mail: azizbekboltaboyev1994@gmail.com Tel- 943082603

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10776293>

Annotatsiya. Badiiy pedagogik qobiliyatlar darajasi yuqori bo'lgan talabalar uchun qolganlarga nisbatan murakkabroq topshiriqlar berish, ularga ko'proq nazariy masalalar bo'yicha qo'shimcha ma'lumotlar berish kerak. Qobiliyati past darajadagi talabalarga ko'proq qo'shimcha topshiriqlar berish, qalamchizg'ilar ustida ishlashni puxtaroq tushuntirish va tahlil qilish, tirishqoqlikni shakllantirish kerak.

Kalit so'zlar. Qonilyat, qalamchizg'i, qoralama, g'oya, xotira, idrok, plastik, his-tuyg'u, irodaviy, motivatsion.

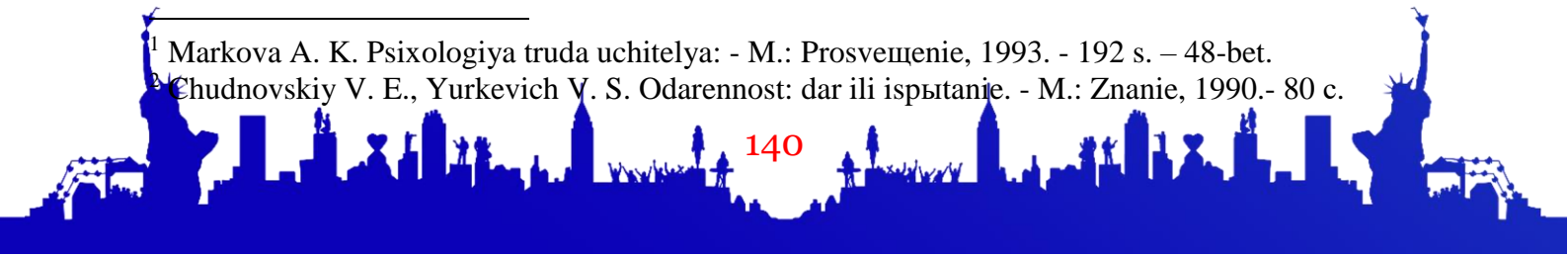
Tasavvur insonga o'z ishining yakuniy natijasini oldindan bilish, materialdagi imkoniyatlarni ko'rish qobiliyatini beradi. Tasavvur mahsulotlari ob'ektiv haqiqatga asoslanadi. O'quv amaliyotida qalamchizg'i va qoramalarni bajarish orqali talabalar taassurot va fikrlarning katta tajribalarni to'playdi, tasavvurlarini rivojlantiradi.

O'qituvchi faoliyatida ham, rassom ijodida ham mustaqil fikrlash qobiliyati, standart yechimlarni tanlab, yangilarini izlay bilish katta ahamiyatga ega. Bundan tashqari, ijodiy shaxsni fikrlarni bir yo'nalishda harakat qilayotgandan teskari yo'nalishga tez va erkin o'tkazaolish qobiliyati, tanish ob'ektni mutlaqo yangi nuqtai nazardan ko'rish qobiliyati, ahamiyatsiz narsalarni ajratish va umumlashtirish qobiliyati, qiymat-mulohazalar va tanqidiy fikrlash qobiliyati, ongda obrazni tasvirlash va ulardan yangi kombinatsiyalar yaratish qobiliyati bilan ajralib turadi.¹

Ijodkorlik qobiliyat iste'dod tushunchasiga juda yaqin, ammo bu bir xil narsa emas. Iste'dod ikki xil bo'lishi mumkin: o'quv va ijodiy.² Ilmiy psixologiyada ular o'rganish qobiliyati va ijodkorlik sifatida belgilanadi. Ta'limning standart o'qitish metodikasi birinchi navbatda o'rganish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi o'z-o'zidan sodir bo'ladi. Ushbu pozitsiyadan kelib chiqib, nafaqat savodli, balki ijodkor o'qituvchilarni tayyorlashga majbur bo'lgan pedagogika oliy o'quv yurtlarining yo'nalishini qayta ko'rib chiqish kerak. O'quv amaliyotida qalamchizg'i va qoramalarni bajarishning texnikasini o'rganishni emas, balki muhim

¹ Markova A. K. Psixologiya truda uchitelya: - M.: Prosveteniye, 1993. - 192 s. – 48-bet.

² Chudnovskiy V. E., Yurkevich V. S. Odarennost: dar ili ispytanie. - M.: Znanie, 1990.- 80 c.

ahamiyatga ega tezkor qalamtasvirni ijodiy bajarish usulini egallashni o'z ichiga oladi. Nisbatlarni, narsalarning shaklini, joylashtirish tamoyillariga muvofiqqligini to'g'ri va haqqoniy chizishdan tashqari, tasvirlanganning badiiy-obrazli talqini, qalamchizg'ining ifodali yechimi, estetik jozibasi katta ahamiyatga ega. Agarda talaba faqat tasvirning ishonchliligi, to'g'riligi haqida qayg'ursa, u asosiy, qalamchizg'ilarida ixchamlik, ekspressivlikka erishish kabi xarakterli narsalarni yetkazishda muhim vazifalarni o'tkazib yuborishi mumkin. O'quv amaliyotida qalamchizg'i va qoralamani yaratish jarayoniga ijodiy yondashish zarur, bu esa tasvirlangan narsani badiiy interpretatsiya qilish, yangi original yechimlarni izlash demakdir.

Shu munosabat bilan o'quv amaliyoti davrida qalamchizg'i va qoramalar bilan talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga katta ahamiyat berish kerak. Bu jarayonning dastlabki bosqichi talabalarda ushbu faoliyat turiga moyillikni shakllantirishdan boshlanadi. Asta-sekin qalamchizg'ilarni tizimli amalga oshirish jarayonida ijodiy faoliyatga ehtiyoj paydo bo'ladi. Buning uchun o'qituvchi talabalarning qalamchizg'i va qoramalar ustida ishlashga qiziqishini qo'llab-quvvatlashi, ularning qobiliyatlarini ijodiy darajaga ko'tarishi kerak. Bilimlarni o'zlashtirish jarayoni o'qituvchi tomonidan boshqarilsa, talabalarda u yoki bu hodisani tahlil qilish odatlari shakllanadi, tanqidiylik, o'z-o'zini tanqid qilishi paydo bo'ladi. O'quv amaliyotida qalamchizg'ilar va qoramalarni amalga oshirishga talabalar o'rtasida ijodiy yondashuvni maqsadli shakllantirish bilan o'qituvchilar talabalarning o'quv va ijodiy vazifalarni tushunishlariga erishishlari kerak; har xil turdagi pedagogik munosabatlarni qo'llash, vazifalarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish, yangi grafik vosita materiallardan foydalanish, har bir kishiga individual yondashuvni qo'llash kerak.

O'qituvchi talabalarning badiiy-pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirishni dasturda nazarda tutilgan ma'lum darajada cheklamasligi kerak. Aksincha, u individual farqlarni hisobga olgan holda, dasturdan tashqari talabalarning qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirishga intilishi va qisqa vaqtda qalamtasvir bajarishda har bir talaba o'z ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishi mumkin bo'lgan shart-sharoitlarni yaratishi kerak. Dala o'quv amaliyotida sharoitlar qanchalik qulay bo'lmasin, lekin o'qituvchining mehnatisiz, uning munosabatisiz har bir talabaning badiiy-pedagogik qobiliyatini maksimal darajada ochib berish va undan ham ko'proq rivojlantirish mumkin emas. Talabalar bilan yakka tartibda ishlashda o'qituvchi turli vazifalarni qo'yishi kerak. Ba'zi talabalar shaklni konstruktiv tahlil qilish tamoyilini, boshqalari – yorug'-soya qonunlarini va boshqalarni ochib berishlari kerak. O'qituvchi

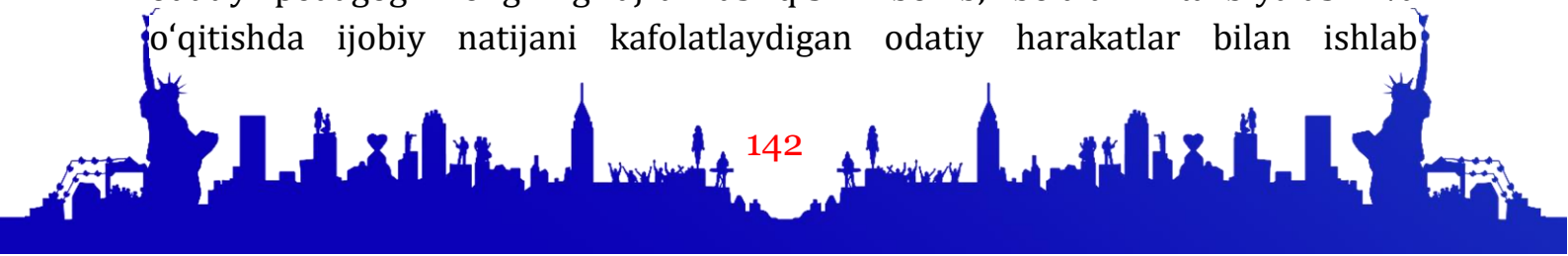

talabalar faoliyatini tashkil etishning metod va usullarini tanlashga ham alohida e'tibor qaratishi kerak, bu esa ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga ta'sir qiladi. Interfaol usullardan foydalanish orqali talabalar o'quv vazifalarini hal qilish jarayonida ijodiy yondashuvni ishlab chiqaradi, tasviriy san'at asoslarini mustaqil bilishga yordam beradi. Dala o'quv amaliyotidagi qalamchizg'i va qoramalarni tashkil qilish va o'rgatishning oqilona va samarali usullariga asoslangan bo'lishi kerak. Usulni tanlash talabaning boshlang'ich darajasi bilan belgilanadi. Shunday qilib, 1-kursda reproduktiv usullardan foydalanish kasbiy mahoratni o'zlashtirishning tez malakalariga hissa qo'shadi, ijodkorlikdan oldin bo'lgan reproduktiv fikrlashni rivojlantiradi. Bilim, ko'nikma va malakalarni to'plash bilan talabalar oldida yanada murakkab vazifalar qo'yiladi, ularni hal qilish uchun produktiv usullar (ijodiy), badiiy-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishga to'liq hissa qo'shadi. Talabalarning mustaqil, o'ziga xos o'quv vazifalarini yechish yo'llarini izlashda o'qituvchining yordami ularning qobiliyatlarini ijodiy darajaga ko'tarishga yordam beradi.

Talabalarning maxsus qobiliyatlarini rivojlantirishning ijodkorlik darajasi har xil. O'qituvchining vazifasi qisqa vaqt ichida har bir talabaning badiiy-pedagogik qobiliyatlari, ijodiy imkoniyatlarining rivojlanish darajasini aniqlashdan iborat. Bu ta'lim olayotgan talabalarning qobiliyatlarini aniqlashga imkon beradigan va ularning yanada rivojlanishiga hissa qo'shadigan qat'iy o'ylangan metodikani talab qiladi.

Badiiy-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishda muammoli vazifalar katta ahamiyatga ega. Qalamchizg'i va qoramalarni yaratishning ijodiy jarayoni allaqachon ijodiy xarakterga ega bo'lgan bir qator muammolarni (kompozitsiya muammolari, plastik, obrazli jihatdan yechimlar va boshqalar) hal qiladi. Ijodiy vazifalarning butun kompleksini hal qilish xotira va tasavvurdan qalamchizg'ilarni o'z ichiga oladi, chunki ular talabalarni nafaqat ilgari olingan bilim va ko'nikmalardan mustaqil ravishda foydalanishga majbur qiladi, balki obrazli fikrlash va tasavvurga tayanadi.

Naturani qalamchizg'i orqali o'rganish, ma'lum grafik ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ham badiiy, ham pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish bilan birga, biz kasbiy mahorat asoslarini yaratamiz. Pedagogik mahoratlik ijodkorlik bilan chambarchas bog'liq, ammo ular bir xil narsa emas. B.G.Lixachev shunday deb hisoblaydi: «Mahorat ko'nikma va malakalarda, pedagogik ishning usul va usullarini o'zlashtirish orqali mujassamlashadi. Ular odatiy pedagogik ongning ajralmas qismi bo'lib, bolalarni tarbiyalash va o'qitishda ijobiy natijani kafolatlaydigan odatiy harakatlar bilan ishlab

chiqilgan.³ I.A.Zyazyun va uning hamkasblari mahoratni kasbiy faoliyatni o'z-o'zini tashkil etishning yuqori darajasini ta'minlovchi shaxs xususiyatlari majmui sifatida tushunadilar.⁴ A.Xoliqov "pedagogik mahorat" bu ilmiy bilimlar, metodik san'at ko'nikma va malakalari hamda o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini sintezidir, deb hisoblaydi.⁵ Olimlar orasida "pedagogik mahorat" tushunchasiga ta'rif berishda qarashlar birligi mavjud emas. O'ylaymizki, o'qituvchining mahorati o'z fanini yaxshi bilishi bilan birga talabalar bilimida barqaror yuqori natijalarga erishadi. Pedagogik mahorat o'qituvchining yangi, nostandart yechimlarga, ijodiy izlanishlarga moyilligi bo'lmasligi ham mumkin. Va aksincha, mahoratsiz ijodkorlik ko'pincha yangi ish boshlanuvchilarda bo'ladi. Pedagogik mahoratni shakllanishi pedagogik tayyorgarlik jarayonida amalga oshiriladi, uning o'ziga xos bosqichlari mavjud:

- 1) asosiysi, nazariy ma'lumotni va amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun mo'ljallangan tasviriy san'at o'qitish metodikasi sohasida;
- 2) so'nggisi o'quv-tarbiyaviy amaliyoti jarayonida fanni o'qitishda amaliy ko'nikmalarni egallashga qaratilganda.

Ijodiy qobiliyatlar kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar bilan chambarchas birlikda shakllanadi. Ta'lim va ijodkorlik ajralmas bo'lishi kerak. Talabalarni tayyorlashda ko'rgazmali xotira, idrok, tafakkur, tasavvur, his-tuyg'ular, sezishlar va ijodkorlikni tashkil etuvchi boshqa psixik jarayonlar va xususiyatlarni rivojlantirishga alohida yondashuvni amalga oshirish zarur. Ta'lim va tarbiyaning shunday sharoitlarni yaratish kerakki badiiy-pedagogik qobiliyatlarni, xususan, o'quv amaliyotida qalamchizg'i va qoramalarni bajarish orqali rivojlantirishdir. Qobiliyatlarni rivojlantirishning asosiy shartlariga quyidagilar kiritish mumkin: topshiriqni bajarishga qiziqish paydo bo'lishini rag'batlantiradigan talabalarning tasvirlash faoliyati uchun motivatsiya; davom etayotgan suhbat yoki hikoya davomida olingan ishni bajarish uchun talabalarning hissiy kayfiyati; qulay ijodiy muhitni yaratish, buning natijasida tez chizishga doimiy qiziqish saqlanib qoladi; tasviriy san'at nazariyasi bo'yicha yangi ma'lumotlar olish, ularni tizimlashtirish. Ijodkorlikni(kreativ) rivojlantirishning muhim shart-sharoitlardan biri psixologik erkinlik sharoitni, ochiqlik muhitini yaratishdir. Ijodiy faoliyatga to'sqinlik qiluvchi omillar, jumladan, ichki va tashqi nazorat, tanqidiy fikrlashning yo'qligi, muvofiqlik. O'qituvchi o'z ishida ana shu omillarni bartaraf

³ Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T. TDPU, 2003 - 177 s. 139 bet.

⁴ Ziyamuxamedov B. Pedagogika: O'quv qo'llanma; - T.: Tamaddun, 2014. - 253 s. 182 bet.

⁵ Xoliqov A. Pedagogik mahorat. + T.: Iqtisod-moliya, 2010. - 312 s. 10 bet.

etishga e'tibor berishi kerak. Bundan tashqari, ko'pchilik talabalar muayyan stereotiplarga amal qilishadi, bu esa ijodiy faoliyatni bostirishga olib keladi. Bu malakaga ega bo'lmaganligi, ijodiy fikrlash va tasavvurning yetishmasligi bilan bog'liq.

Talabalar ijodkorligini rivojlantirishning shart-sharoitlariga irodaviy fazilatlarini tarbiyalash vazifalarini ham o'z ichiga olishi kerak. Talabalarga qalamchizg'i kabi murakkab qalamtasvir turini o'rgatishda ularni barcha taniqli rassomlar va ustozlarga xos bo'lgan ushbu xususiyatni tarbiyalash muhimdir.

Yana bir muhim shartlardan biri - talabalarning o'quv va ijodiy faoliyati turlarining xilma-xilligi, qalamchizg'i va qoramalar bilan mashg'ulotda o'quv va ijodiy vazifalarni hal qilishning yangi shakl va usullarini izlash.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, biz ko'rib chiqqan o'quv dala amaliyotida qalamchizg'i va qoramalar bajarish jarayoni talabalarning kasbiy malakasini oshirishda, ularning badiiy-pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Dala amaliyotida qisqa vaqtda rasm chizish, qalamchizg'i bajarishni ustaxonada yetarlicha rivojlanmagan qobiliyatlarni to'liq rivojlantiradi. Ushbu turdagi faoliyat ko'plab ijodiy vazifalarni hal qilishni talab qiladi: motiv va ko'rish nuqtasini tanlash, format, material va boshqalarni tanlash. Tabiat bilan muloqotning o'zi talabalarning ijodiy faolligini rag'batlantiradi, estetik ehtiyojlarni shakllantiradi, ma'naviy va hissiy jihatdan boyitadi.

Badiiy-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish, agarda qalamchizg'i va qoramalarni bajarish jarayoni ijodiy bo'lsa, samaraliroq bo'ladi va o'zini eng yuqori namoyon bo'lishiga erishadi. Pedagogik ta'sir ham bunga hissa qo'shadi, rivojlanayotgan pedagogik muhit, ayniqsa, samaralidir.

O'qituvchi har bir talabaning ijodiy imkoniyatlarini, uning kasbiy bilim va malakalari darajasini aniqlay olishi kerak. Bu talabalarning qobiliyatlarini aniqlashga imkon beradigan va ularning keyingi rivojlanishiga hissa qo'shadigan maxsus metodikani talab qiladi.

Yuqoridagilar va xulosalar talabalarning badiiy-pedagogik qobiliyatlarini qalamchizg'i va qoramalar bajarish mashg'ulotlarida rivojlantirish muammosini hal qilish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

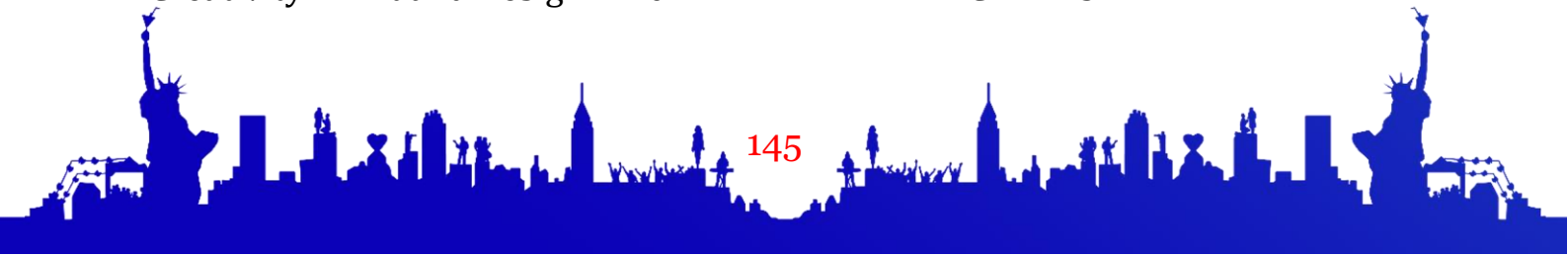
Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zeer E.F., Shaxmatova N. Lichnostyu orientirovannye texnologii professionalnogo razvitiya spetsialista. – Yekaterinburg, 1999.
2. Abdusalomov, U. S., & Boltaboyev, A. (2020). GENERAL CHARACTERISTICS OF THE MILITARY COMMITTEES OF THE ARMED FORCES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Экономика и социум, (12 (79)), 10-13.

3. Boltaboyev A. BO'LAJAK O'QITUVCHINING KASBIY-PEDAGOGIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH SHART-SHAROITLARI //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions". – 2023. – T. 1. – №. 01.
4. Boltaboyev, Azizbek. "In pointing natyurmort it's working methods and peculiarities." The American Journal of Applied sciences (2021).
5. Boltaboyev A. Color Relationships in Paintings //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN. – 2023.
6. Boltaboyev A. O'QUV JARYONIDA QALAMCHIZGI VA QORALAMALARNI BAJARISHDA TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLATNIRISH TEXNALOGIYASI //Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi. – 2023. – №. 7. – C. 553-559.
7. Boltaboyev A. Tasviriy san'at darslarida talabalarning o'quv jarayonida qoramalar bajarish texnikalari //Жамият ва инновациялар–Общество и инновации–Society and innovations. – 2023.
8. Xasanboy o'g'li B. A. TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI //Gospodarka i Innowacje. – 2024. – T. 43. – C. 114-117.
9. Hasanboy o'g'li B. A. et al. METHODS OF USING MODERN TECHNOLOGIES OF TEACHING IN PRIMARY SCHOOLS //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 9. – №. 12. – C. 960-963.
10. Boltaboev A. HEORETICAL BASIS OF THE DEVELOPMENT OF THE SPATIAL PERSPECTIVE IMAGERY IN THE PERFORMANCE OF PENCIL AND DRAFT IN THE PROCESS OF STUDENT EDUCATIONAL PROCESS //Solution of social problems in management and economy. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 12-17.
11. Boltaboyev, A. (2023). O'QUV JARYONIDA QALAMCHIZGI VA QORALAMALARNI BAJARISHDA TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLATNIRISH TEXNALOGIYASI. Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi, (7), 553-559.
12. Xasanboy o'g'li, B. A. (2024). TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Gospodarka i Innowacje., 43, 114-117.
13. Xasanboy o'g'li B. A. et al. Innovatsion Yondashuv Asosida Bolalarini Dekorativ Rasm Chizishga O 'Rgatihning Didaktik Ahamiyati //Journal of Creativity in Art and Design. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 11-13.

14. Xasanboy o'g'li, Boltaboyev Azizbek, and Ahmedov Davlatbek Saloxiddin o'g'li. "Psychological Features of Adolescence." Eurasian Research Bulletin 4 (2022): 25-27.

